

UDK 75 Popović D.

Stručni rad

Sofija KALEZIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

pgstudio@t-com.me

DIMITRIJE POPOVIĆ – *EROS, KRV I SVETOST*

(Dimitrije Popović – *Eros, krv i svetost (studije o tri biblijske žene – Juditi, Salomi i Mariji Magdalení – u likovnoj umjetnosti od renesanse do danas)*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2017)

Dimitrije Popović (4. mart 1951, Cetinje), poznati crnogorski i evropski slikar, tokom godina plodnog likovnog, književnog i vajarskog stvaralaštva, predstavio se čitalačkoj publici zbirkama eseja i priča *Veronikin rubac* (1996), *Smrt u slikarstvu* (2001), *Priče iz Arkadije* (2005), *Corpus Misticum* (2007), *Smrt Danila Kiša* (2011) i *Misterijum Luče mikrokozma* (2014).

Popović je istovremeno autor zapaženog književnog djela čiju osobenost predstavlja roman kao literarni žanr. Njegove romansijske proze nose nazive *Raspeće strasti* (2008), *Blud i svetost* (2010), *Proces Kafkinog preobražaja ili kako se Gregor Samsa pretvorio u insekta* (2014) i *Ljubičasto ogleдалo* (Crnogorski PEN centar, Cetinje, 2015), koje je nagrađeno za najbolje djelo na Prvom međunarodnom sajmu knjiga. Slikar i pisac zadivljujuće erudicije inspirisan je snagom pisane riječi, što svjedoči i niz samostalnih priča nagrađenih na konkursima *Ranko Marinković*.¹

Naporedo, poput renesansnih umjetnika, realizovao je i nekoliko likovnih tematskih ciklusa kao što je *Misterium Luče mikrokozma*, izvajao skulpturu *U slavu Njegoševe misli*, oslikao slovne inicijale *Oktoiha*, paralelno ostvarivši i nekoliko multimedijalnih projekata. Od prve, najvažnije izložbe u Parizu 1978. godine, gdje je izlagao sa Salvadorom Dalijem, Viktorom Braunerom, Dadom Đurićem i drugima, pa do danas Popović je imao oko 70 samostalnih i oko 200 grupnih izložbi u raznim gradovima svijeta. Dobitnik je oko 30 nagrada i priznanja, ostvarenja mu se nalaze u eminentnim galerijama i muzejima, a o njegovom djelu do sada je objavljeno 13 monografija i snimljeno 15 dokumentarnih filmova.

¹ Priča Dimitrija Popovića *Porodaj* (2010) nagrađena je trećom nagradom na konkursu za kratku priču „Ranko Marinković“, dok su priče *Orhideja* (2012) i *Omča* (2013) nagrađene drugom nagradom „Ranko Marinković“, Večernji list – Zagreb.

Godine 1982. izlagao je sa Salvadorom Dalijem i drugim velikim savremenim slikarima. U godini jubileja, dvije hiljade godina hrišćanstva, izlaže u Rimu ciklus *Corpus Mysticum* u *Sant Andrea al Quirinale*, *Santa Maria del Popolo* – *l'Agostiniana arte sacra contemporanea* i u *Pantheonu*. Jedan je od 15 umjetnika, likovnih kritičara i filozofa koji su pozvani da odgovore na *Pismo Pape umjetnicima* (odgovori su objavljeni u knjizi *Umjetnici odgovaraju papi Ivanu Pavlu II, Sri spa*, Milano, 2003).

Film o Dimitriju Popoviću – *Preludijum za snajper*, reditelja, izvršnog producenta i scenariste Danila Marunovića, realizovan je u produkciji Info biroa iz Podgorice. Na projektu je radila multinacionalna ekipa iz Hrvatske, Srbije i Crne Gore, a film je sniman u Parizu, Zagrebu i na Cetinju. Na pitanje šta ga je inspirisalo da snimi dokumentarni film o Popoviću, Marunović je odgovorio:

„Ne treba vam posebna inspiracija da se odlučite na snimanje filma o čovjeku takve lične i profesionalne ostvarenosti. Govorimo o jednoj impozantnoj biografiji, od izložbe sa Salvadorom Dalijem do činjenice da su poštovaoci njegovog rada kroz decenije bile neke od najvećih ikona našeg vremena, od pape Jovana Pavla Drugog, preko Pirsu Brosnana do Džonija Depa. Ali, ipak je ta odluka mnogo intimnija. Za mene Popovićeve radovi od ranog djetinjstva predstavljaju ulazak „na velika vrata“ u svijet umjetnosti. Ja sam preko njegovih ciklusa zavolio slikarstvo i istoriju umjetnosti, a dijelom su odgovorni i za moj profesionalni izbor“.²

Film *Preludijum za snajper* prvi put je prikazan u okviru pratećeg programa festivala u Veneciji, a njegova premijera održana je u Crnogorskom narodnom pozorištu 2015. godine. Naredne godine izabran je za takmičarski dio *Arpa Internation Film Festivala*, jednog od najstarijih festivala u Holivudu.

Zanimljiva je Popovićeve optika kroz koju posmatra fenomene savremenog svijeta, koja je poput snajpera nepogrešiva i precizna, nekada i zastrašujuća. Centralni motiv u filmu predstavlja koncept *Pjesma bez riječi*, u okviru kojeg klavir i snajper stoje u bizarnoj simbiozi, označavajući dualitet ljudske prirode kroz stvaralaštvo i destrukciju.

Popović je odabrao još od prvih dodira sa slikarskim platnom velike i vječne teme kao što su eros, tanatos, zlo, dobro, ljubav, stradanje, ljepota, postajući jedan od predstavnika modernog simbolizma. Iste ove motive na drugačiji način obradio je i predstavio u monografiji *Eros, krv i svetost*, koju je 2017. godine publikovao Zavod za udžbenike i nastavna sredstva iz Podgorice. Knjiga je izdata u okviru biblioteke „Kalion“, urednica izdanja bila je Maja Malbaški, a grafičko oblikovanje izvršila je Slađana Bajić-Bogdanović.

² Intervju: Danilo Marunović – „*Preludijum za snajper*“, razgovarala Danijela Đokić, *Gracija*, br. 53; 15. 5. 2015, str. 12.

Na promociji ovog djela, održanoj 5. decembra u Biblioteci „Radosav Ljumović“ u okviru manifestacije „Decembarska umjetnička scena“ govorili su Nela Savković – sekretarka za kulturu i sport grada Podgorice, Pavle Goranović – direktor Zavoda za užbenike i nastavna sredstva, urednica Maja Malbaški, pjesnik Ljubeta Labović i autor.

„Dimitrije s neotuđivim pravom kazuje smisao svog izbora i njegovu inspirativnost“, u predgovoru ovoj knjizi istakao je Mladen Lompar. „Sijamsku povezanost Judite koja sladostrasno zavlaci prste u meku potkožicu Holofernog vrata i primiće se, izdisajnom strašću, poluotvorenim očima žrtve, ima samo njegova Judita, koja i sama prolazi mračni put od heroja do žrtve. Igrom slučaja, bio sam često u Dimitrijevom društvu dok je nastajala njegova Judita s Petrom Vrkljan i Saloma sa Severinom, isto kao što sam bio svjedok njegovih konceptualnih radova iz sedamdesetih godina prošloga vijeka, s kostima i gorskim ružama iz naše Arkadije. Bio je fokusiran, kao i uvijek, na stvaranje svojih djela. I tajnovit, ponekad uz svoje modele, kao u nekom pribežistu. Zato imam posebno poštovanje za konac njegovog teorijskog djela kao još jednu izuzetnost velikog crnogorskog stvaraoča“.³

Naslov i podnaslov monografije odnose se na tri mitske žene: Juditu, Salomu i Mariju Magdalenu. Ove biblijske junakinje istovremeno čine pojedinačne motive Popovićevih slikarskih ciklusa. Svaka od njih posjeduje specifičan karakter, budući da je riječ o samosvjesnim i inteligentnim ženama čije sudbine zaokupljaju stvaraočevu pažnju.

„Kompleksnost njihovih ličnosti bila je i ostala predmetom zanimanja mnogih umjetnika, književnika i muzičara, a posebno slikara i skulptora“, u kratkom uvodu istakao je pisac. „Erotizam, krv i svetost javljaju se kao simboli njihove intrigantne personalnosti. Svaka od ove tri žene bila je na svoj način samosvjesna i zavodljiva, današnjim rječnikom kazano – fatalna žena. Likovne kompozicije o kojima će biti riječi izbor su onih ostvarenja koja su me posebno zanimala i koja, malroovski rečeno, čine zbirku umjetničkih djela mog *imaginarog muzeja*“.⁴

U nastavku teksta Popović ističe da ga je Judita zanimala kao hebrejska heroina koja je svjesna vlastite ljepote kao moćnog oružja. Ona zavodi asirskog vojskovođu Holoferna, neprijatelja njenog naroda i nakon ljubavnog odnosa pod šatorom – odsijeca mu glavu njegovim mačem. U biblijskoj priči postoji zanimljiva psihološka nijansa koja autora posebno intrigira. Judita je lijepa udovica koja u Holofernu nalazi ponovo probuđen eros, afirmaciju za-

³ Mladen Lompar: *Eros, krv i svetost nove izuzetnosti*, predgovor monografiji Dimitrija Popovića: *Eros, krv i svetost*, Zavod za užbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2017, str. 6.

⁴ Dimitrije Popović: autorski uvod monografiji *Eros, krv i svetost*, Zavod za užbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2017, str. 11.

tomljenog ženstva. Tako hebrejska heroina postaje žrtva vlastitog čina jer je Holofernova glava istovremeno njen trofej i njena mora.

Preko analiza različitih slikara koji su Juditu dočaravali, svaki ističući na njoj ono što je za njegovu stvaralačku percepciju bilo najvažnije, od Sandra Botičelija, Mikelandela Buonarotija, Kristofana Alorija i Karavađa do Klimta, Fransisa Grubera i Fransisa Pikabija, autor je dočarao likovnu predstavu ove junakinje u svoj njenoj raskoši i raznovrsnosti.

U ovom bogatom umjetničkom arsenalu pažnju plijeni *Judita II* austrijskog slikara Gustava Klimta, izložena u Galeriji moderne umjetnosti u Veneciji, naslikana specifičnim „zlatnim“ bojama koje karakterišu stil ovog prestižnog umjetnika.

Posmatrano u kontekstu kulturne klime, nijedno vrijeme nije bilo pogodnije za motive u kojima se ogledao uticaj erosa i tanatosa, kao što je to bilo s kraja XIX i početka XX vijeka. Beč je predstavljao sredinu u kojoj je našao plodno tlo novi pokret nazvan *secesija*, odnosno *art nouveau*. U Klimtovo umjetnosti odražena je raskoš buržoaskog društva, kao i mračna strana života koja upućuje na simboliku nesvjesnog. Frojdov raskošni svijet snova kompatibilan je sa simbolikom likova žena izraženih na platnima ovog slikara, među kojima vrhuni upravo Judita. Klimt je do te mjere bio zaokupljen erotizmom da je nakon skandala koje su izazvale njegove slike poput „Gole istine“ – optužen za pornografiju. Biblijska junakinja osavremenjena je u liku stvarne žene jer je očigledno umjetnik naslikao lice koje je sretao u visokim mondenskim krugovima.

„Klimtova Judita je žena markantnog profila, s naglašeno izraženim jagodicama, poluspuštenih očnih kapaka, nadsvođenim dugim crnim obrvama“, Popović daje precizan opis portreta. „Doima se pomalo iscrpljenom u svojoj „bolnoj ljepoti“. Usta crvenih usana, danucijevski kazano kao „bolni cvijet“ – tek su toliko otvorena da se uoči bjelina zuba, zatim crni mladež u blizini lijeve obrve. Sve te pojedinosti dekadentnog lica svijetle puti, uokvirenog gustom kosom, izražavaju ženu snažne senzualnosti. Obnažene grudi su dovoljno sugestivan i efektan detalj da direktno upute u erotski karakter motiva“.⁵

Među ostalim likovnim predstavama Judite takođe se po neobičnosti i zanimljivosti mogu izdvojiti ona italijanskog slikara s kraja XVI i početka XVII stoljeća Mikelandela Merizija – Karavađa, koji je nadimak dobio po mjestu rođenja. Njegova Judita izložena je u Nacionalnoj galeriji antičke umjetnosti u Rimu, dok je Mikelandelova slika *Judita i Holoferno* izložena u Sikstinskoj kapeli u Vatikanu.

⁵ Dimitrije Popović: *Gustav Klimt* (1862–1918), u monografiji istoimenog autora: *Eros, krv i svetost*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2017, str. 64.

Saloma je zanosna plesačica koja kao nagradu za očaravajući ples traži od očuha, kralja Heroda, odsječenu glavu Ivana Krstitelja. Taj okrutni čin osvete (po verziji Oskara Vajlda) posljedica je Krstiteljeve neuzvrćene ljubavi prema Salomi. Njen poljubac u prorokova mrtva usta pun je jeze i čulnosti.

Prvi rad koji Popović analizira je *Saloma* italijanskog renesansnog slikara Sebastijana Del Piomba. Njegovo pravo ime bilo je Sebastijano Luciani, a nadimak Del Piombo je dobio zbog titule čuvara olovnog pečata u papskoj kancelariji jer je u vrijeme boravka u Rimu radio sa Rafaelom. Od rimskog majstora usvojio je ljepotu linije, pa žene na njegovim platnima posjeduju antički ideal putenosti, koji je u Rafaelovim radovima doveden do savršenstva. Za razliku od spomenute slike izložene u Nacionalnoj galeriji u Londonu čiji je izraz lica ozbiljan, *Saloma* Ticijana Večelija, nastala u Rimu sredinom XVI vijeka, djeluje mnogo osjećajnije i prefinjenije.

Na Karavađovoj slici – *Saloma sa glavom Ivana Krstitelja*, izloženoj u Nacionalnoj galeriji u Londonu, dominira mračna atmosfera s motivom iz *Novog zavjeta*. Umjetnik je naslikao Krstiteljevu posječenu glavu koju dželat polaže na srebrni poslužavnik u Salominim rukama.

Na slici Gistava Moroa *Priviđenje* s kraja XIX stoljeća, koja se nalazi u privatnom muzeju u Los Angelesu, kao što i njen naziv upućuje – oslikano je junakinjino priviđenje, koje živopisnošću i kvalitetom rada prevazilazi sve dotadašnje slikarske prizore ove inspirativne apokrifne priče. Krvnik koji drži krvavi mač je sličan karijati, dok kralj Herod zamišljen sjedi na prijestolu. Kompletan prizor na ovoj čudesnoj slici je podređen liku poluobnažene Salome u vizantijskom ruhu, koja elegantnim pokretom ruke pokazuje na odrubljenu Krstiteljevu glavu.

Englez Obri Bredsl (XIX vijek) sa radom u crno-bijeloj boji posljednji je u motivskom nizu eksponiranih umjetnika. Njegov *Saloma*, slikana u japanskom stilu odiše dekadentnim rafinmanom – namrštenih obrva i zlobnog izraza, odaje utisak lika kojim preovlađuje osjećanje mržnje i osvete.

Marija Magdalena je posebno zanimljiv lik i velika Popovićeva inspiracija. Ljepotica iz Magdale, gradića na obali Galilejskog mora, koja je zbog razuzdanog života bila proglašena prostitutkom je žena kojoj je Hrist oprostio grijehe. Kao pokajnica postala je istinska Isusova sljedbenica i svjedok Mesijinog uskrsnuća.

Ovaj lik je popularan do te mjere da je „izazvao“ i pojavu brojnih beletrističkih ostvarenja, od knjige *Gnostička jevanđelja* Elen Pejgels do *Sveta krv – sveti gral* Majkla Bedženta i *Da Vinčijev kod* Dena Brauna, koji je postigao toliki uspjeh da je rezultirao objavljivanjem rukopisa *Dekodirani kod* Emi Velborn. Da su Hrist i Marija imali kćerku Saru pitanje je otvoreno za hrišćanski vjernički svijet. Po jednom predanju, Marija je kao Isusova sljedbenica bila

prognana iz Palestne – u dotrajalom čamcu otisnuta je i prepuštena ćudima mora zajedno sa sestrom Martom i bratom Lazarom.

Jedno od najimpresivnijih viđenja ove junakinje nalazimo u drvenoj skulpturi Donata di Nikola zvanog Donatello iz XV vijeka, izloženom u muzeju Opera del Duomo u Firenci. Ovaj umjetnik na autentičan i dirljiv način izražava duhovnu snagu i unutrašnje biće svojih kipova. Njegova Magdalena prikazana je kao očajna žena koja moli za oprostaj, a ne kao preobraćena bludnica koja postaje svetica. Drugačiju predstavu nazvanu *Magdalena pokajnica* naslikao je Venecijanac Ticijan, koji je prikazao putenu i mladu ženu obnaženih grudi.

Jedan od rijetkih primjera koji prikazuje Magdalenu kako sebe kažnjava bičevanjem, čini slika Bolonjca Đovanija Frančeska Barbierija, poznatog po imenu Gverčino (Guercino). Njegov barokni stil ogleda se u prefinjenom koloritu i smislu za efekte svijetlih i tamnih tonaliteta. Magdalena je naslikana kao punija žena koja golotinju zaklanja svilenom tkaninom. Raspeće i otvorena knjiga predstavljaju njen žrtveni oltar, pa ona poput prethodne izložene u ovoj monografiji – ne zrači erotizmom već pokajanjem.

Jedna od najtajanstvenijih ovdje izloženih reprodukcija jeste ona koju je naslikao francuski barokni slikar Žorž de la Tur. Lijep je detalj njenog otkrivenog ramena preko kojeg je prebačena gusta crna kosa. Ova slika, na kojoj je junakinja prikazana u poodmaklom stepenu trudnoće, nalazi su u muzeju Luvr u Parizu. Karavađova slika *Marija Magdalena u ekstazi* nalazi se u Muzeju moderne umjetnosti u Marseju i na njoj detalj otkrivenog ramena djeluje izazivački u svojoj zavodljivosti.

Rad španskog slikara sa kraja XVI i početka XVII vijeka El Greka – *Magdalena pokajnica*, izložen u Muzeju lijepih umjetnosti u Budimpešti oslikan je sa obiljem religijskih motiva, dok je potpuno nugu Magdalenu, izloženu u Galeriji moderne umjetnosti u Milanu, naslikao Frančesko Ajez, italijanski neoklasicista.

Apstraktni crtež Pabla Pikasa i slika Renata Gutuza iz XX stoljeća pod istim naslovom – *Raspeće*, prikazuju Magdalenu i razapetog Hrista, dok su djela engleskog slikara Frensis Bejkona i čuvenog neorealiste Salvadora Dalija ostvareni putem simboličnih naznaka.

Impresivni skulptorski radovi istaknuti pri kraju monografije su *Hrist i Marija Magdalena* Ogista Rodena (Rodenov muzej u Parizu) i jedan od najljepših radova – *Magdalena pokajnica* italijanskog neoklasicističkog kipara Antonia Kanove, koji je živio u drugoj polovini XVIII i početkom XIX vijeka, izložen u Ermitažu u Petrogradu. Umjetnikov smisao za prefinjenu ljepotu doveden je do vrhunca izazovne ljupkosti – istovremeno pomiješane sa erosom i nevinošću.

Monografija *Eros, krv i svetost* predstavlja tvorevinu autora koji svoje djelo realizuje kroz više „stvaralačkih snajpera“, odnosno vidova umjetnosti – likovnog, skulptorskog, književnog, fotografskog i filmskog. Sposobnost multižanrovskom i umjetničkoistorijskom pristupu Popović je u ovom djelu usavršio.

Sigurnom rukom on nas vodi kroz vjekove i stilove, eksponirajući se kao sjajan tumač i interpretator likovne umjetnosti, izvodeći precizna zapažanja i duboke zaključke. Krajnje jasan i jednostavan način izražavanja njegovu knjigu čini dostupnom najširoj čitalačkoj publici.

Od prve slike Sandra Botičelija – *Juditin povratak u Betuliju*, izložene u čuvenoj galeriji Uffizi u Firenci do posljednjeg rada – modernog crteža *Studija za Juditu* Dimitrija Popovića koji se nalazi u privatnom vlasništvu u Padovi, ova knjiga odiše jedinstvenom harmonijom motiva tri junakinje, date u raskošnim umjetničkim modifikacijama i transformacijama, osobnih doživljaja i intimnih umjetničkih predstava.

Monografija *Eros, krv i svetost* nije djelo koje se u kontinuitetu poput romana čita od prve do posljednje stranice. Ovo je literarna i likovna dragocjenost koju je preporučljivo imati u biblioteci poklonika lijepe riječi i slikarstva, kojoj se dugo godina, pa čak i decenija mogu sa zadovoljstvom vraćati i podsjećati se svega što označava esenciju svjetske umjetničke riznice.